

Dlaczego uczta paschalna w Ewangelii św. Jana (J 13-17) nie zawiera słów konsekracji?

Omawiając Łukaszową perykopę o przemienieniu Jezusa, Benedykt XVI zwraca uwagę, że Exodusem (Łk 9,31 – ἔξοδος), o którym Jezus rozmawiał tam z Mojżeszem i Eliaszem jako o wydarzeniu, które ma się wkrótce dopełnić w Jeruzalem, jest Krzyż Jezusa jako Jego wyjście z tego świata, przejście przez „Morze Czerwone” Męki i wejście do chwały¹. Zasadniczym oczekiwaniem Prawa i Proroków jest definitywnie wyzwalający, zbawczy Exodus.

Ewangelista Jan, odmiennie niż synoptycy, ukazał Jezusa jako Syna-Logos, którego Bóg posłał na świat dla doprowadzenia ludzi do zbawienia (por. J 1,1-19), a który przy tym okazał się zapowiedzianym przez proroków Izraela nie tylko prorokiem i Mesjaszem, ale i Eliaszem²; u synoptyków to Jan Chrzciiciel jest zapowiedzianym Eliaszem. Ponieważ Żydzi oczekiwali – i wciąż oczekują – że

¹ Por. BENEDYKT XVI, *Jezus z Nazaretu*, cz. 1: *Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*, tłum. W. SZYMONA, Kraków 2007, s. 259.

² Por. H. WITCZYK, *Gesù nel ruolo di Elia secondo Gv 1, 19-34*, Casale Monferrato 1998, passim; R. RUSSO, B. SECONDIN, *Elia, profeta della passione, compassione, e amicizia*, Perugia 2007, s. 29.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

w czasie którejś Paschy Eliasza przyjdzie i wyprowadzi Izraela w nowym Exodusie ku życiu wiecznemu³, dlatego podczas trzeciej części liturgii paschalnej nalewają specjalny kielich wina dla Eliasza, a następnie otwierają drzwi: Eliasza, jeśli przyjdzie właśnie podczas tej Paschy, wypije go przed owym oczekiwanym wyjściem⁴.

Co chce przekazać św. Jan, który – także inaczej niż synoptycy – wiąże wychylenie owego kielicha (ποτήριον) przez Jezusa-Eliasza nie z Ostatnią Wieczerzą, ale wyłącznie z Jego Męką i Śmiercią (por. J 18,11 a Mt 20,22-23; 26,27.39; Mk 10,38-39; 14,23.36; Łk 22,20.42)⁵, a więc – jak to zostanie pokazane – z trzecią główną perykopą?

Jakie znaczenie ma wyjątkowy na tle innych ewangelistów Janowy zapis, należący do kolejnej perykopy – czwartej głównej – mówiący o tchnieniu Ducha Świętego na apostołów przez Jezusa zaraz po Zmartwychwstaniu⁶, a zatem udzieleniu im od Ojca Tego, na którego w relacji św. Łukasza (por. Dz 2,1-4) oczekiwali oni aż do Dnia Pięćdziesiątnicy? Czy w związku z tym należy wnioskować, że ewangelista zależy na ukazaniu wypełnienia się w czwartej głównej perykopie zapowiedzi zapisanej w pierwszej głównej perykopie o Jezusie jako oczekiwanym

³ Por. T. BARROSSE, *Pascha i wieczerza paschalna*, Concilium 1–10 (1968), s. 559: autor wskazuje, że Prorok Jeremiasz w świetle tłumaczenia Septuaginty (tekst hebrajski: 31,8; tekst grecki: 38,8) zapowiada cud nowego Exodusu właśnie w dniu święta Paschy; J.M. MUSIELAK, *Obraz Paschy w różnych okresach historycznych*, w: W. CHROSTOWSKI (red.), *Duch i Oblubienica mówią: przyjdź. Księga pamiątkowa dla O. Prof. A. Jankowskiego w 85. rocznicę urodzin*, Ad Multos Annos 5, Warszawa 2001, s. 294, 298: to oczekiwanie Żydów niektórzy komentatorzy wiążą ze wspomnianym przez Józefa Flawiusza zwyczajem nocnego otwierania bram świątyni jerozolimskiej (por. *Dawne dzieje Izraela*: Flav. Ioseph. *Ant.* 18,2,2). Warto dodać, że również pierwsi chrześcijanie (co można dostrzec choćby u Melitona z Sardes w homiliach) spodziewali się przyjścia Chrystusa na Sąd w czasie świąt paschalnych: por. B.S. CHILDS, *The Book of Exodus. A Critical Theological Commentary*, Philadelphia 1974, s. 210: „The earliest Christian homily of Melito of Sardis reflects not only a vigorous polemic against the Jewish observance, but also a strong eschatological hope associated with the Passover in early Christianity”.

⁴ Por. W. KOSEK, *Pierwotny ryt Paschy w świetle schematu literackiego Księgi Wyjścia 1–18*, Kraków 2008, s. 314; חספ של חספ The *Passover Haggadah*, New York 1965, s. 42.

⁵ Szukano w BibleWorks 6.0, dając w Command Center rozkaz: ποτήριον. Słowo to u św. Jana występuje tylko raz.

⁶ Por. S.A. KEEFE, *Water and the Word. Baptism and the Education of the Clergy in the Carolingian Empire*, t. 2: *Edition of the Texts*, Notre Dame, Indiana 2002, s. 582–583.

Eliasz, który chrzci Duchem Świętym i ogniem (por. J 1,33)? Czy te perykopy łączą relacja zapowiedź – wypełnienie?

Cofając się jeszcze wstecz w tekście: czy perykopa Ostatniej Wieczerzy (J 13,1-17,26) może być zidentyfikowana jako perykopa nadania prawa w ramach schematu zawarcia przymierza, skoro w jej ramach Jezus nadaje przykazanie nowe (J 13,34), a równocześnie ta perykopa jest w Ewangelii perykopą główną drugą – identycznie jak perykopa nadania prawa w traktatach zawarcia przymierza z czasów Exodusu Izraela? Czy w świetle odpowiedzi na to pytanie możliwe jest nowe rozumienie słów Jezusa, że to o Nim właśnie pisał Mojżesz (por. J 5,46 i Pwt 18,15)? Aby odpowiedzieć na te pytania w pełni, a w konsekwencji i na tytułowe pytanie niniejszego artykułu, zostaną przedstawione analizy, w wyniku których ujawnią się dwa fakty, pierwszy literacki, drugi liturgiczny.

Św. Jan za strukturę literacką swojej Ewangelii przyjął sześcieelementową strukturę starożytnego traktatu zawarcia przymierza, analogicznie jak to uczynił autor Księgi Wyjścia 1–18. Traktaty przymierza, dokumentujące relacje dwóch państw starożytnego Bliskiego Wschodu w XVI–XII w. przed Chrystusem, miały sześć perykop, z których cztery środkowe były sprawozdaniem z realizacji przez władców tych państw czteroelementowego ceremoniału zawarcia przymierza; dwie skrajne stanowiły wstęp i zakończenie.

Św. Jan ukazuje całe doczesne życie Jezusa jako realizację starożytnego ceremoniału zawarcia przymierza – przymierza, które Jezus zawiera pomiędzy Bogiem a Nim jako reprezentantem ludzkości. Takie przedstawienie jest analogiczne do tego, jakim ostatni redaktor Księgi Wyjścia 1–18 ujął Exodus Izraelitów, rozpoczynając od historii przybycia Jakuba z rodziną do Egiptu, a kończąc na ustanowieniu sędziów i odejściu Jetry z miejsca obozowania w pobliżu Synaju. To Boże dzieło – wyprowadzenie Izraelitów z egipskiej niewoli – było nie tylko wydarzeniem zbawczym, ale równocześnie realizacją ceremoniału zawarcia przymierza⁷. Exodus Jezusa z tego świata do Ojca – to także nie tylko wydarzenie zbawcze, ale i zawarcie przymierza.

Z kolei faktem liturgicznym, który ma kluczowe znaczenie dla odpowiedzi na tytułowe pytanie, jest tożsamość czteroelementowej struktury liturgii Paschy⁸

⁷ Por. W. KOSEK, *Pierwotny ryt Paschy w świetle schematu literackiego Księgi Wyjścia 1–18*, s. 279.

⁸ Analogicznie jak mszał ściśle reguluje ryt Eucharystii, tak ryt Paschy jest ściśle regulowany przez „Hagadę paschalną” – por. R. CANTALAMESSA, *Pascha naszego zbawienia. Tradycje paschalne Biblii i pierwotnego Kościoła*, tłum. M. BRZEZINKA, Kraków

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

z czteroelementowym ceremoniałem zawarcia przymierza: coroczna Pascha czyni jej uczestników obecnymi w ceremoniale, jakim były cztery etapy Exodusu, opisane w Wj 6,2-15,21. Eucharystia, zbudowana na rycie Paschy, jest ceremoniałem zawarcia przymierza, jakiego dokonał Jezus w ramach Exodusu z tego świata do Ojca, a J 1,19-20,31 opisem realizacji tego ceremoniału.

Niniejszy artykuł pokaże w świetle analiz typologicznych⁹, że cała Ewangelia św. Jana jest sześćoelementowym traktatem przymierza, w którym pomiędzy Prologiem a Epilogiem są cztery perykopy, opisujące kolejne akty historycznie jednorazowo wypełnionego przez Jezusa ceremoniału; to ten ceremoniał jest w każdej celebracji eucharystycznej uobecniany w kolejnych czterech głównych częściach liturgii. Ewangelia św. Jana jako całość ukazuje nie znaki liturgii eucharystycznej, ale to, co kryje się pod nimi. Ewangelia ta zatem objawia głębię liturgii, sens znaków. Dlatego właśnie w tej Ewangelii perykopa Ostatniej Wieczerzy (J 13–17) nie przekazuje słów konsekracji, bo w schemacie zawarcia przymierza nie reprezentuje ona aktu zawarcia przymierza, ale akt nadania prawa przymierza. Dopiero kolejna perykopa ukazuje akt zawarcia przymierza: rzeczywistość Męki i Śmierci Jezusa, który zawiera przymierze poprzez przejście przez Otchłań-Śmierć, analogicznie do przymierza zawartego przez Boga (obecnego w znaku słupa ognia i obłoku) i Izrael poprzez przejście pomiędzy wodami Otchłani – rozciętego Morza Czerwonego.

1. Struktura literacka Ewangelii św. Jana

Współcześni egzegeci zgodnie stwierdzają, że Ewangelia św. Jana ma trudną do jednoznacznego odkrycia literacką strukturę. Różne propozycje podziału tekstu a także nazywania poszczególnych jego części zależą od kryterium, według którego egzegeta podejmuje się zadania odkrycia tejże struktury. Tym niemniej z szeregu propozycji przebija się jednak pewna wspólna koncepcja ogólna, która różnicuje się dopiero na poziomie bardziej szczegółowych podziałów. Warto przestawić kilka z nich.

1998, s. 35. Autor używa też określenia nawiązującego do chrześcijańskiej księgi liturgicznej: „Ordo hebdomadae sanctae”.

⁹ Por. D.J. MOO, A.D. NASELLI, *The problem of the New Testament's use of the Old Testament*, w: D.A. CARSON (red.), *The Enduring Authority of the Christian Scriptures*, Grand Rapids, Cambridge 2016, s. 702–746.

Wojciech Kosek

*Biblia Tysiąclecia*⁴ (Poznań – Warszawa 1980) we wstępie do Ewangelii św. Jana, a podobnie *Biblia Poznańska*³ (Poznań 1994):

1–12	Księga znaków
13–21	Księga męki

E. Szymanek¹⁰ wyróżnia jednoznacznie J 13,1-17,26 jako Ostatnią Wieczerzę oraz wskazuje, że rozdział 21 jest napisany nie przez św. Jana, lecz jego uczniów, którzy dodali go do całości kończącej się na 20,31¹¹. J. Kręcidło¹² potwierdza, że J 13,1-17,26 jest literacką całością – sześćelementowym chiazmem:

13,1-30	symboliczny akt, przepowiednia zdrady
13,31–14,31	zapowiedź zaparcia się Piotra, pierwsza mowa pożegnalna
15,1-17	alegoria winnego krzewu, przykazanie miłości
15,18–16,4	nienawiść i prześladowanie przez świat, świadectwo uczniów
16,4e-33	druga mowa pożegnalna i zapowiedź odejścia
17,1–26	modlitwa w godzinie męki, śmierci i zmartwychwstania

Bardziej rozbudowany podział podaje M. Uglorz¹³, tłumacz tej Ewangelii:

1,1-18	hymn początkowy (prolog)
1,19–4,54	pierwsze spotkania i pierwsze znaki
5,1–10,42	objawienie i sąd: cuda i mowy
11,1–12,50	w kierunku decydującej godziny
13,1–17,26	długie pożegnanie Jezusa
18,1–19,42	męka i śmierć jako objawienie chwały
20,1–21,25	Jezus Zmartwychwstały

¹⁰ E. SZYMANEK, *Wykład Pisma Świętego Nowego Testamentu*, Poznań 1990, s. 38. Tak samo D. MOLLAT, *Il Vangelo secondo S. Giovanni e le tre lettere. Introduzione*, w: *Bibbia di Gerusalemme*, Bologna 1991, s. 2257–2264.

¹¹ Por. *tamże*, s. 39.

¹² Por. J. KRĘCIDŁO, *Duch Święty i Jezus w Ewangelii świętego Jana. Funkcja pneumatologii w chrystologicznej strukturze czwartej Ewangelii*, Series Biblica Paulina 2, Częstochowa 2006, s. 35–36, 45–46. Autor przywołuje tu badania G. Mlakuzhyła. Podaje za: M. KARCZEWSKI, *Duch Prawdy jako przewodnik w świetle J 16,12–15*, *Studia Warmińskie* 49 (2012), s. 82.

¹³ *Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalmi. Przekład ekumeniczny na trzecie tysiąclecie*, Warszawa 2001, s. 202.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

- Biblia Paulistów*¹⁴ najpierw podaje podział na dwie zasadnicze części:
1,19–12,50 opowiadanie o objawieniu się Jezusa Żydom poprzez znaki
13,1–20,31 nauczanie skierowane do uczniów
i dodaje, że są jeszcze dwie części:
1,1–18 prolog, który rozpoczyna Księgę
21 epilog dodany do opowiadania na jego końcu

Pierwsza część zasadnicza dzieli się tak:

- 1,19–7,9 Jezus często zmienia miejsce pobytu (Jerozolima, Galilea),
nie budzi sprzeciwu Żydów aż do sytuacji opisanej w 7,1-9
7,10–12,50 Jezus jest w Jerozolimie i w okolicach, konflikt z Żydami
narasta; ta część dzieli się na dwie:
7,10–10,42 czas nauczania
11,1–12,50 bezpośrednie przygotowanie do dramatycznych wydarzeń
ostatniej Paschy Jezusa w Jerozolimie

Druga część zasadnicza dzieli się tak:

- 13,1–14,31 Ostatnia Wieczerza
15,1–17,26 obszerna mowa Jezusa
18,1–19,42 opis Męki
20,1-31 opis Zmartwychwstania

Egzegeci z innych krajów podają także różne rozwiązania.

F.J. Moloney¹⁵ zauważa cztery główne części i Epilog:

- I. 1,1-18** prolog
II. 1,19–12:50 służba Jezusa albo „Księga znaków”
A (1,19-51) pierwsze dni Jezusa
B (2,1–4,54) z Kany do Kany
C (5,1–10,42) święta Żydów (wyróżnionych jest 5 świąt)
D (11,1–12,50) Jezus kieruje się ku „godzinie”
III. 13,1–20,29 relacja z ostatniej nocy Jezusa z uczniami, męka Jezusa
i Zmartwychwstanie

¹⁴ *Pismo święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, Częstochowa 2008, s. 2330. Ten podział podaje już R.E. BROWN, *Giovanni. Commento spirituale*, Assisi 1991⁴, s. clxix–clxxvii.

¹⁵ F.J. MOLONEY, D.J. HARRINGTON (ed.), *The Gospel of John*, Sacra Pagina 4, Collegeville 1998, s. 23–24.

Wojciech Kosek

- A (13,1–17,26) ostatnia rozmowa
B (18,1–19,42) Pasja
C (20,1–29) Zmartwychwstanie
IV. 20,30–31 uroczyste zakończenie Ewangelii
V. 21,1–25 epilog

C. G. Kruse¹⁶:

- 1,1–18 prolog
1,19–12,50 dzieło Jezusa na świecie (ta część zwana jest też „Księgą znaków”¹⁷, bo zawiera opis siedmiu znaków-cudów Jezusa)
13,1–20,31 powrót Jezusa do Ojca
21,1–25 epilog

Kruse dzieli część „Powrót Jezusa do Ojca” na trzy części, przy czym słusznie stwierdza, że taki podział jest łatwy do dostrzeżenia¹⁸:

- 13,1–17,26 Ostatnia Wieczerza z rozmowami pożegnalnymi i modlitwą Jezusa
18,1–19,42 Narracja o Męce
20,1–31 Narracja o Zmartwychwstaniu

Autor zauważa¹⁹, iż w odniesieniu do dzieła Jezusa w świecie (1,19–12,50) jednym z popularnych podejść jest postrzeganie 1,19–51 jako wprowadzenia do posługi Jezusa, następnie 2,1–4,54 jako niezależnej jednostki, która zaczyna się i kończy dokonaniem przez Jezusa cudu w Kanie Galilejskiej. Kolejny długi fragment, 5,1–10,42, jest ułożony wokół świąt żydowskich (por. 5,1; 6,4; 7,2; 10,22), a następnie 11,1–12,50 funkcjonuje jako pomost zamykający relację o służbie Jezusa w świecie i przygotowujący czytelników do trzeciej większej części Ewangelii, Jego powrotu do Ojca (13,1–20,31). Jednym z problemów tego podejścia jest według autora to, że aby wyodrębnić część

¹⁶ C.G. KRUSE, *The Gospel according to John: An Introduction and Commentary*, Grand Rapids 2004, s. 51.

¹⁷ Por. tamże, s. 74.

¹⁸ Jednak nie wszyscy to dostrzegli – por. C.K. BARRETT, *The Gospel according to St. John*, London 1985³, s. 23: autor dzieli Księgę Chwały tylko na dwie części, tj. J 13,1–17,26 (pożegnanie Jezusa z uczniami) oraz J 18–20,31 (opis męki i zmartwychwstania).

¹⁹ Por. C.G. KRUSE, *The Gospel according to John. An Introduction and Commentary*, s. 51.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

„z Kany do Kany”, trzeba zbytnio podkreślić fakt, że w Kanie dokonały się dwa cuda, podczas gdy ewangelista nie uczynił z tego czegoś ważnego w swojej relacji. Innym podniesionym przez niego problemem jest strukturyzacja 5,1–10,42 wokół żydowskich świąt: nie uwzględnia ona tego, że w całej Ewangelii, a nie tylko w 5,1–10,42, ewangelista konsekwentnie używa żydowskich świąt i działań Jezusa w relacji do nich jako znaczników chronologicznych (2,13.23; 3,22; 4,4.43; 5,1; 6,4; 7,2.10.14.37; 10,22.40; 11,55; 12,1.12.20; 13,1; 18,28; 19,31.42). Autor konkluduje – co też znalazło odzwierciedlenie w jego kolejnych analizach – że najlepiej jest traktować 1,19–12,50 jako jedno długie przedstawienie posługi Jezusa w świecie, naznaczone znakami i publicznymi dyskursami.

Kruse wyróżnia zatem sześć perykop w Ewangelii św. Jana. W dalszej części niniejszego artykułu zostanie pokazane, że jest to uzasadnione – i to w oparciu o argumenty, których on nie znał!

2. Liczba wyrazów w perykopach czterech Ewangelii a struktura Ewangelii św. Jana

Wiele propozycji podziału Ewangelii św. Jana stawia przed egzegetą zadanie podjęcia próby rozstrzygnięcia, jak jest naprawdę. Przede wszystkim naukowcy zgodni są co do tego, że Prolog (J 1,1-18) różni się pod względem gatunku literackiego od pozostałej części tekstu: Prolog jest hymnem, natomiast kolejna część, rozpoczynająca się w wersecie 1,19, narracją. Ponadto wskazuje się na rozdział 21 jako na Epilog – jest to część kończąca Ewangelię, choć – paradoksalnie – następująca po zakończeniu tej Ewangelii w wersecach 20,30-31. Niektórzy badacze – w związku z tym paradoksem – uznają Epilog za tekst nie należący do Ewangelii św. Jana. W świetle zasad katolickiej egzegezy²⁰ Słowem Bożym jest jednak całość tekstu kanonicznego Ewan-

²⁰ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*, nr 11: „święta Matka-Kościół uważa na podstawie wiary apostoelskiej księgi tak Starego, jak Nowego Testamentu w całości, ze wszystkimi ich częściami za święte i kanoniczne dlatego, że spisane pod natchnieniem Ducha Świętego Boga mają za autora i jako takie zostały Kościołowi przekazane” i nr 24: „Pisma zaś święte zawierają słowo Boże, a ponieważ są natchnione, są one naprawdę słowem Bożym”. Por. BENEDYKT XVI, *Jezus z Nazaretu*, cz. 1, s. 165: Ojciec święty podkreśla, że aby rzeczywiście móc dotrzeć do zamierzonego przez Boga sensu słów, zapisanych w Piśmie Świętym, należy przyjąć zasadę czytania go „jako jedność i całość, która mimo

gelii, a więc łącznie z Epilogiem. To samo dotyczy zresztą i Prologu, który niektórzy uważają błędnie za nienależący do Ewangelii – czy to ze względu na odmienność formy literackiej, czy to podobieństwo (rzekome!) do filozoficznych traktatów gnostyckich.

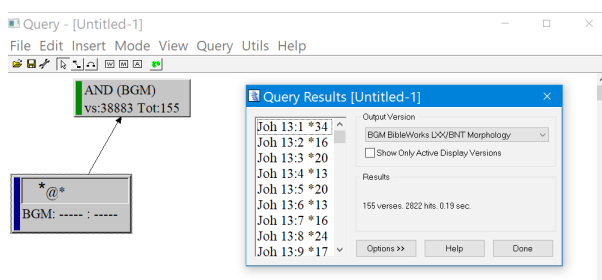
Ewangelia św. Jana ma zatem dwie części skrajne: Prolog (1,1-19) i Epilog (21,1-25). Część środkowa tekstu natomiast jest różnie dzielona. Tym niemniej wspólnie przeważa koncepcja, że dzieli się ona na dwie części: J 1,19–17,26 ukazuje działalność Jezusa w świecie, natomiast J 18,1–20,31 – odejście Jezusa ze świata. Bliższe zapoznanie się z obu częściami pozwala jednakże podzielić każdą z nich także na dwie części, a mianowicie: 1,19–12,50 jako „Księga znaków” ukazuje działalność Jezusa nauczającego i potwierdzającego autentyczność swojego posłannictwa od Ojca cudownymi znakami wobec uczniów i tłumów; J 13,1–17,26 przedstawia Ostatnią Wieczerzę, czyli ucztę paschalną Jezusa z dwunastu uczniami; J 18,1–19,42 jako „Księga Męki” przedstawia drogę Jezusa z Wieczernika na Golgotę, a więc etap modlitwy Jezusa w Ogrójcu, pojmania Go, niesprawiedliwych sądów nad Nim, skazania Go na śmierć, a w końcu ostatnich Jego chwil aż do oddania życia na Krzyżu na Golgocie; J 20,1-31 jako „Księga Chwały” przedstawia obecność Jezusa Zmartwychwstałego, udzielającego Ducha Świętego uczniom.

Należy zwrócić uwagę, że św. Jan, w przeciwieństwie do synoptyków, poświęcił Ostatniej Wieczerzy bardzo obszerny tekst. Dlatego nie wydaje się zgodne z zamysłem ewangelisty rozumienie go jako ledwie części jakiejś większej całości – perykopy – a skutkiem tego niezauważanie, że właśnie ten tekst jest całością literacką, jedną z podstawowych perykop, tworzących strukturę literacką tej Ewangelii.

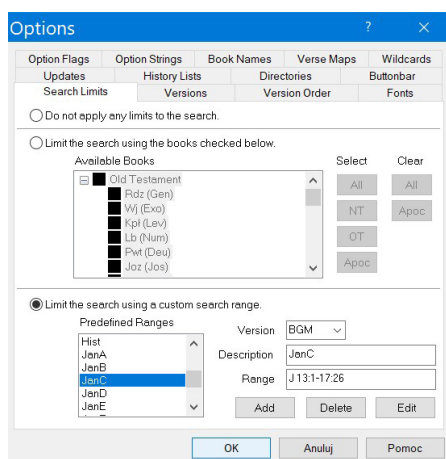
Dla uzyskania rzetelnej odpowiedzi na pytanie, czy tak jest rzeczywiście, przeprowadzono badanie za pomocą programu komputerowego BibleWorks 6.0. dla BGM (tj. dla Biblii greckiej, gdzie każdy kolejny wyraz tekstu jest obecny w swojej formie podstawowej, tzw. lemma), wpisując rozkaz ***.*@*** w **Command Center** i uruchamiając **Advanced Engine**:

wszelkich historycznych nawarstwień wyraża wewnętrznie spójne orędzie”. Por. też B.S. CHILDS, *The Struggle to Understand Isaiah as Christian Scripture*, Grand Rapids – Cambridge 2004, s. 321.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

Taką operację przeprowadzono dla poszczególnych części wszystkich Ewangelii, przy czym przed wydaniem komendy **Go** ustawiono dla każdej części **Search Limit**. Przykładowo dla J 13,1–17,26:

W poniższym zestawieniu widoczne jest, że rzeczywiście św. Jan, w przeciwieństwie do synoptyków, poświęcił Ostatniej Wieczerzy perykopę bardzo obszerną. W tabeli podano dla każdej Ewangelii liczbę wszystkich jej wyrazów (greckich), liczbę wyrazów perykopy Ostatniej Wieczerzy, a na tej podstawie podano procentowy udział tej perykopy w całości treści Ewangelii. Ponieważ wszyscy synoptycy, odmiennie niż św. Jan, poprzedzają opis Ostatniej Wieczerzy kilkoma wersetami polecenia Jezusa wobec uczniów, aby przygotowali Paschę, w analizie wersety te zostały złączone z tymże opisem.

Wojciech Kosek

Cała Ewangelia	Przygotowanie Ostatniej Wieczerzy i Ostatnia Wieczerza	Przygotowanie + Ostatnia Wieczerza / całość
Mt 18 346	Mt 26,17-19 + 26,20-35 61 + 268 = 329	329/18346*100 = 1,8%
Mk 11 304	Mk 14,12-16 + 14,17-25 99 + 152 = 251	251/11304*100 = 2,2%
Łk 19 482	Łk 22,7-13 + 22,14-38 96 + 419 = 515	515/19482*100 = 2,6%
J 15 635	J 13,1–17,26 2 822	2822/15635*100 = 18,1%

Z tabeli widać, że w Ewangelii św. Jana opis Ostatniej Wieczerzy zawiera 18% całości tekstu greckiego, natomiast pozostałe Ewangelie mają mniej niż 2%–3%, czyli ponad dziewięć – sześć razy mniej.

Warto odpowiedzieć jednak i na inne pytanie: jak wygląda zestawienie wyników analogicznych obliczeń w odniesieniu do opisu Męki Jezusa oraz opisu Jego Chwały? Odpowiedź zawiera poniższa tabela:

Cała Ewangelia	Męka	Chwała	Męka/ całość	Chwała/ całość
Mt 18 346	Mt 26,36–27,66 1704	Mt 28,1-20 329	1704/18346*100 = 9,3%	329/18346*100 = 1,8%
Mk 11 304	Mk 14,26–15,47 1426	Mk 16,1-20 341	1426/11304*100 = 12,6%	341/11304*100 = 3,0%
Łk 19 482	Łk 22,39–23,56 1351	Łk 24,1-53 818	1351/19482*100 = 6,9%	818/19482*100 = 4,2%
J 15 635	J 18,1–19,42 1609	J 20,1-31 615	1609/15635*100 = 10,3%	615/15635*100 = 3,9%

Z tej tabeli widać, że Ewangelia św. Jana pod względem obszerności opisu Męki Jezusa i opisu Chwały Jezusa nie wyróżnia się na tle innych Ewangelii. Również na to samo wskazuje zestawienie sumy obu tych opisów dla kolejnych

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

Ewangelii: 11,1%, 15,6%, 11,1%, 14,2%. Na tym tle widać, że opis Ostatniej Wieczerzy u św. Jana jest wyjątkowo obszerny. Św. Jan celowo rozbudował ten opis, aby wyraźnie wskazać, że stanowi on jedną z głównych części literackiej struktury jego dzieła.

Dla dopełnienia analiz warto jeszcze przeprowadzić badanie liczby słów w dwóch częściach: 1. „Działalność”, tj. w tej części każdej z Ewangelii, gdzie znajduje się opis działalności Jezusa przed Ostatnią Wieczerzą, 2. „Wstęp”, tj. w części wprowadzającej, istniejącej u św. Mateusza i św. Łukasza jako część poświęcona dzieciństwu Jezusa, a u św. Jana jako Prolog; u św. Marka nie ma takiej części.

Cała Ewangelia	Wstęp (dzieciństwo lub Prolog)	Działalność	Wstęp/całość	Działalność/całość
Mt 18 346	Mt 1,1– 2,23 893	Mt 3,1– 26,16 15091	893/18346*100 = 4,9%	15091/18346*100 = 82,3%
Mk 11 304	–	Mk 1,1– 14,11 9286	–	9286/11304*100 = 82,2%
Łk 19 482	Łk 1,1– 2,52 2035	Łk 3,1– 22,6 14763	2035/19482*100 = 10,5%	14763/19482*100 = 75,8%
J 15 635	J 1,1-18 252	J 1,19– 12,50 9790	252/15635*100 = 1,6%	9790/15635*100 = 62,6%

Uwzględniając ponadto, że Epilog ma 547 wyrazów, czyli zajmuje 547/15635*100 = 3,5%, można ująć w tabeli podsumowanie procentowego udziału poszczególnych części w całości tekstu każdej Ewangelii:

	Dzieciństwo lub Prolog	Działalność	Przygotowanie + Ostatnia Wieczerza	Męka	Chwała	Epilog
Mt	4,9%	82,3%	1,8%	9,3%	1,8%	–
Mk	–	82,2%	2,2%	12,6%	3,0%	–

Wojciech Kosek

	Dzieciństwo lub Prolog	Działalność	Przygotowanie + Ostatnia Wieczerza	Męka	Chwała	Epilog
Łk	10,5%	75,8%	2,6%	6,9%	4,2%	–
J	1,6%	62,6%	18,1%	10,3%	3,9%	3,5%

Na koniec analiz liczbowych warto pokazać w tabeli tekst czterech Ewangelii w podziale na trzy części: w pierwszej części są wszystkie perykopy poprzedzające perykopę Przygotowania i Ostatniej Wieczerzy, w trzej części zaś – wszystkie następujące po tej perykopie:

	Dzieciństwo lub Prolog plus działalność	Przygotowanie i Ostatnia Wieczerza	Męka plus Chwała plus Epilog
Mt	87%	2%	11%
Mk	82%	2%	15%
Łk	86%	3%	11%
J	64%	18%	18%
	84%	2%	14%

Ostatnia tabela pokazuje, że:

- opis życia Jezusa przed Ostatnią Wieczerzą u synoptyków zajmuje około 80% tekstu, natomiast u św. Jana zajmuje około 60%, czyli około **20%** mniej,
- opis Ostatniej Wieczerzy u synoptyków zajmuje znikomą część tekstu, natomiast u św. Jana prawie **20%** tekstu,
- opis dotyczący wydarzeń po Ostatniej Wieczerzy we wszystkich Ewangeliiach zajmuje z grubsza 15% tekstu,
- ostatni wiersz tabeli pokazuje, jaki z grubsza byłby procentowy podział poszczególnych trzech części w Ewangelii św. Jana, gdyby jej autor zachował proporcje synoptyków.

Ewangelista Jan celowo zmniejszył procentowy udział opisu działalności Jezusa o 20% w relacji do całej Ewangelii, aby dzięki temu powiększyć opis Ostatniej Wieczerzy do około 20% w relacji do całej Ewangelii i nadać mu rangę jednej z głównych części literackich dzieła.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

W wyniku analiz można wnioskować, że Ewangelia św. Jana ma sześć perykop: 1,1-18: Prolog; 1,19-12,50: perykopa znaków; 13,1-17,26: Ostatnia Wieczera czyli perykopa uczty paschalnej; 18,1-19,42: perykopa Męki i Śmierci Jezusa; 20,1-31: perykopa Chwały Jezusa; 21,1-25: Epilog.

W podanym podziale uwzględniono konieczną do dostrzeżenia różnicę – pomijaną przez niektórych egzegetów – pomiędzy etapem odchodzenia Jezusa z tego świata poprzez Mękę i Śmierć a etapem Jego Chwały. Jest bowiem zasadnicza dysproporcja pomiędzy etapem przynależnym do wydarzeń życia doczesnego Jezusa a etapem będącym elementem już zupełnie nowej egzystencji wiecznej, choć udzielającej siebie ludziom w czasie doczesnym. Czym innym jest zatem perykopa Męki, a czym innym perykopa Chwały.

Z kolei oddzielenie perykopy Chwały od Epilogu jest uzasadnione wyraźnie widocznym zabiegiem literackim autora (czy ostatniego redaktora), jakim jest zakończenie Ewangelii (jej zasadniczej części) w wersetach kończących perykopę Chwały. Epilog jest perykopą obramowującą wraz z Prologiem cztery perykopy środkowe. Prolog zaś od perykopy znaków odróżnia się gatunkiem literackim, ponadto ma on chiastyczną strukturę²¹, która zaczyna się w 1,1, a kończy w 1,18.

Perykopa znaków z kolei odróżnia się od perykopy uczty tym, że Jezus przemierza się w niej z miejsca na miejsce, wchodzi w relacje z wieloma ludźmi, czyni znaki potwierdzające Jego posłannictwo od Ojca. Natomiast w perykopie uczty Jezus jest cały czas w jednym miejscu, w Wieczerniku, w gronie najbliższych uczniów, nie czyni żadnych znaków nadprzyrodzonych, tj. cudów prócz znaku jakże naturalnego, jakim jest pokorne umywanie nóg uczniom.

²¹ Por. C.G. KRUSE, *The Gospel according to John: An Introduction and Commentary*, s. 53: autor ukazuje siedmioelementową strukturę, z 'd' jako centralnym elementem: a. Słowo jak ono było na początku (1,1-5), b. posługa Jana (Chrzciciela) (1,6-8), c. prawdziwe światło przychodzi na świat (1,9-11), d. ci, którzy przyjmują Słowo stają się dziećmi Bożymi (1,12-13), e. przyjsie Słowa na świat (1,14), f. świadectwo Jana (Chrzciciela) (1,15), g. Słowo ukazuje Ojca (1,16-18).

3. *Exodus Izraela jako ceremoniał zawarcia przymierza. Exodus Jezusa jako analogiczny ceremoniał*

Dogłębne analizy Księgi Wyjścia 1–18 wykazały, że Exodus Izraela z Egiptu był nie tylko wydarzeniem historycznym, dzięki któremu Lud Boży został wyprowadzony z ziemi zniewolenia do ziemi wolności. Oto w Bożym zamyśle pierwsza część tegoż Exodusu – przejście z Egiptu pod Bożą Górę Horeb – posłużyła Bogu do zawarcia z Ludem szczególnie bliskiej relacji: przymierza.

Nie chodzi tu jednak o przymierze synajskie, które nastąpiło po tym, jak Lud, prowadzony przez Boga widocznego w znakach ognia i obłoku, po przejściu Morza Czerwonego dotarł po trzech miesiącach wędrówki aż pod tę Bożą Górę. O jakim zatem przymierzu tu mowa? Czy było jakieś przymierze Boga i Izraela wcześniejsze od tego znanego powszechnie «Przymierza Dziesięciu Słów»?

Tak, Bóg wcześniej zawarł z Izraelem przymierze!²² Przejście Boga w znaku ognia/obłoku, a wraz z Nim przejście Ludu Izraela pomiędzy rozciętymi wodami Morza Czerwonego – to nieodwołalny akt zawarcia przymierza, trzeci z czterech elementów ceremoniału zawarcia przymierza z około XVI–XII wieku przed Chrystusem; ceremoniał ten miał następujące części²³:

- A. Przedstawienie kontrahentów przymierza, w tym szczególnie silniejszego z nich.
- B. Nadanie klauzuli (prawa) przymierza słabszemu kontrahentowi przez silniejszego. Istotą klauzuli przymierza jest zapewnienie corocznego uczczenia przez słabszego kontrahenta dnia zawarcia przymierza, pamiętanie o przyjęciu relacji poddaństwa wobec silniejszego kontrahenta.
- C. Dokonanie nieodwołalnego aktu zawarcia przymierza poprzez przejście obu kontrahentów pomiędzy połowami rozplątanych zwierząt, po ziemi nasączonej ich krwią.

²² Por. W. KOSEK, *Zawarcie przymierza w Wj 1–18 na tle zwyczajów Bliskiego Wschodu*, w: T. JELONEK, R. BOGACZ (red.), *Biblia w kulturze świata. Między Biblią a kulturą I*, Kraków 2011, s. 9–32.

²³ Por. V. KOROŠEC, *Hethische Staatsverträge*, Leipzig 1931; P. BUIS, *La notion de l'Alliance dans l'Ancien Testament*, Paris 1976, s. 114; W. KOSEK, *Pierwotny ryt Paschy w świetle schematu literackiego Księgi Wyjścia 1–18*, s. 262–263.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

D. Realizacja obietnic przymierza (np. obdarowanie słabszego kontrahenta ziemią) i upamiętnienie przymierza (np. poprzez usypanie kopca, złożenie traktatu przymierza w sanktuariach obu stron).

Poszczególne etapy ceremoniału zawarcia przymierza zostały w Exodusie z Egiptu i w Exodusie Jezusa zrealizowane następująco:

Ad. A. Wj 6,2–11,10: Bóg daje Izraelowi obietnice przymierza (wyzwolenie, obdarowanie ziemią), a poprzez cudowne znaki-plagi Bóg objawia swoją wielkość, wspaniałość jako silniejszy kontrahent; przedstawieniu słabszego kontrahenta służy nade wszystko genealogia Mojżesza i Aarona (Wj 6,13–27). W Ewangelii św. Jana perykopa 1,19–17,26 jako tak zwana „Księga znaków” pełni analogiczną funkcję²⁴. Istotne dla typologii obu sytuacji jest to, że znaki-cuda z jednej strony mają zaświadczyć o wielkości Boga jako sprawcy cudów, a dzięki temu stać się okazją do uwierzenia w jego moc i do uległości wobec Niego, a z drugiej strony nieustępliwa niewiara oponentów (Egipcjan oraz Judejczyków z Jerozolimy) jest z góry znana Bogu jako wynik zatwardziałości ich serc i aktów odrzucania wymowy znaków²⁵.

Ad. B. Wj 12,1–13,16: jest to perykopa prawa, w której Bóg nakłada na Izraela prawo przymierza, zobowiązujące go do corocznego świętowania dnia wejścia w relację poddaństwa wobec Boga jako suwerena. Prawo to nakazuje coroczną celebrację Paschy w nocy 15. dnia miesiąca Abib, spożywanie baranka z praśnym chlebem i gorzkimi ziołami. Wbrew współczesnym „dowodom” o konieczności rozbijania tekstu Wj 12,1–13,16 na rzekome źródła, dowiedziono jego literackiej spójności jako perykopy prawa dzięki specyficznemu przeplotowi mów Boga i Mojżesza²⁶. Ponadto wykazano, że obecny w tej pery-

²⁴ Egzegeci podejmowali próby przyporządkowania poszczególnych znaków-cudów Jezusa do znaków-pląg w Egipcie, albo też dostrzegali analogię pomiędzy funkcją znaków w obu sytuacjach. Por. F.-M. BRAUN, *L'Évangile de saint Jean et les grandes traditions d'Israël IV: Moïse et l'exode*, Revue Thomiste 68 (1960), s. 165–184. Por. R.H. SMITH, *Exodus Typology in the Fourth Gospel*, Journal of Biblical Literature 81 (1962) 4, s. 329–342: autor słusznie zwraca uwagę (s. 333), iż typologii pomiędzy cudami Mojżesza a Jezusa należy szukać nie w wydarzeniach po wyjściu z Egiptu (a tak czyni wielu egzegetów), ale tych, które są opisane w Wj 2,23–12,51. Na s. 338 autor przedstawia swoją koncepcję co do tego, jaki cud Jezusa jest odpowiednikiem cudu w Egipcie. Por. też D.H. FLETCHER, *Signs in the wilderness: Intertextuality and the testing of Nicodemus*, Eugene, 2014, s. 26: o poprawnej typologii, opartej na funkcji, jaką mają cuda-znaki, a nie na ścisłej zależności pomiędzy poszczególnymi znakami.

²⁵ Por. R.H. SMITH, *Exodus Typology in the Fourth Gospel*, s. 334.

²⁶ Por. W. KOSEK, *Pierwotny ryt Paschy w świetle schematu literackiego Księgi Wyjścia 1–18*, s. 145–150: obecne tu trzy mowy prawodawcze Boga oraz dwie mowy Mojżesza

kopie opis wymarszu Izraelitów z Egiptu służy również celom prawodawczym (jest on objaśnieniem obowiązku jedzenia przaśnego chleba podczas Paschy i podczas siedmiodniowych Przaśników – Izraelici wyszli z ciastem jeszcze nie zakwaszonym), a nie opisaniu kolejnego (trzeciego) etapu Exodusu²⁷. Dwa zagadnienia tej perykopy – nadanie prawa i jego objaśnienie poprzez opis wyjścia – są ze sobą splecione. Analogiczne splecenie jest w perykopie uczyty paschalnej Jezusa z Apostołami (13,1–17,26): jest to perykopa prawa, gdyż w jej ramach Jezus nadaje uczniom nowe prawo (J 13,34) – obowiązek miłowania tak, jak On sam miłuje, a więc bez cofania się przed ofiarą z własnego życia w sytuacji, gdy trzeba zaświadczyć o posłuszeństwie wobec Boga ponad miłość wobec siebie i wobec ludzi. Ponieważ po zakończeniu tej uczyty Jezus wejdzie na drogę oddawania życia z miłości do Ojca, dlatego Jego wielokrotne nawiązywanie do rychłego odejścia z tego świata są nie tylko stwierdzeniem bliskiej śmierci, ale i objaśnianiem, jak uczniowie powinni wypełniać prawo miłości, które On im teraz nadaje. Temu samemu celowi służy już obmycie im nóg i objaśnienie tego aktu (J 13,5–17). Mowy Jezusa o bliskiej obecności Ojca, Ducha Świętego i Jego samego wobec uczniów, a ponadto Jego modlitwy mają ten sam cel: utwierdzają serca uczniów w zaufaniu wobec Boga, który jest współzycielem tych, którzy decydują się miłować tak, jak On im nakazuje. Słowa Jezusa o wrogości tych, którzy nie wierzą i nie miłują Boga mają tenże cel: pokazują realizm miłowania w perspektywie oddawania życia z ręki tych, którzy są daleko od Boga i Jego prawa miłowania.

Ad C. Wj 13,17–14,31: akt przejścia kontrahentów przez ziemię nasączoną krwią zwierząt, a więc przez sferę śmierci – był ustalonym kulturowo trzecim elementem ceremoniału zawarcia przymierza²⁸. Właśnie według tego ceremoniału Bóg najpierw zawarł jednostronne przymierze z Abramem – przeszedł w znaku ognia i dymu (a zatem w znakach analogicznych wizualnie do słupa ognia/obłoku) pomiędzy połowami zwierząt, rozplatanymi i rozłożonymi połowa

tak są rozmieszczone i są w takiej zależności, że Mojżesz mówi tylko to, co Bóg mu powiedział, przy czym pierwsza mowa Mojżesza relacjonuje tylko pierwszą część pierwszej mowy Boga. Drugiej mowy Boga Mojżesz nie relacjonuje. Natomiast druga mowa Mojżesza najpierw relacjonuje trzecią mowę Boga, a na samym końcu drugą część pierwszej mowy Boga.

²⁷ Por. *tamże*, s. 154: temu celowi służy 13,17–14,31, gdzie m.in. w 13,19 występuje dwukrotnie emfaticzna sekwencja dla podkreślenia wagi wynoszenia kości Józefa.

²⁸ Por. przypis do Rdz 15,17 w Biblii Tysiąclecia⁴: na starożytnym Wschodzie formą zawierania przymierza było przejście kontrahentów pomiędzy połowami rozciętych zwierząt (por. Jr 34,18).

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

naprzeciw połowy na ziemi przez Abrama. To wówczas Bóg zapowiedział Patriarsze, że jego potomkowie będą przez czterysta lat w niewoli w jakimś kraju, z którego Bóg ich wyprowadzi, co też się stało w czasie życia Mojżesza (por. Rdz 15,13; Wj 12,40-41).

Przejście przez sferę śmierci – pomiędzy połowami zabitych zwierząt, po ziemi nasączonej ich krwią – zostało w specyficzny sposób zrealizowane w przymierzu Exodusu: Bóg i Izrael przeszli pomiędzy połowami rozciętego morza, po jego obnażonym dnie, przeszli po dnie Otchłani wód, a Otchłań w objawieniu biblijnym jest właśnie krainą śmierci. Według objawienia, przekazanego przez proroka Izajasza (por. Iz 51,9-10), Bóg rozciął²⁹ morze jako specyficzne zwierzę – Rahaba, czyli ogromne zwierzę – aby przeprowadzić swój Lud ku wolności. Przejście Boga pomiędzy połowami zwierząt rozciętych przez Abrama oraz przejście Boga i Izraela pomiędzy połowami morza-Rahaba, rozciętego przez Pana, miało miejsce w nocy.

Analogicznego przejścia w ciemnościach przez sferę śmierci – przez Otchłań – dokonuje Jezus: była noc (por. J 18,3), gdy wychodząc z Wieczernika rozpoczął kolejny etap swojego Exodusu, etap również duchowo naznaczony ciemnością nocy (por. J 9,4; Łk 22,53); była ciemność, gdy umierał na Golgocie podczas zaćmienia słońca (por. Łk 23:45); oddając życie na krzyżu, zstępując w mroki Otchłani (por. Hi 38,16-17), Jezus przechodzi przez nią, aby dopiero po trzech dniach z niej wyjść do nowej rzeczywistości, do nadprzyrodzonego stanu egzystencji. Tak jak przejście Izraela przez Otchłań-morze było nie tylko aktem przemarszu na drugi brzeg do życia w wolności od uciskających ich Egipcjan, ale równocześnie aktem zawarcia przymierza, tak samo ma się rzecz z aktem umierania Jezusa, to znaczy Jego przechodzenia przez Otchłań-Śmierć aż do poranka Zmartwychwstania (por. Wj 14,24 i J 20,1).

Ad. D. Wj 15,1-21: realizacja zobowiązań przymierza. Poprzez liturgiczny śpiew hymnu dokonuje się – na zasadzie antycypacji – przekazanie przez Boga ziemi Izraelowi, natomiast Izrael wyznaje, że Bóg jest jego Królem, Władcą. Fakt zawarcia przymierza zostaje utrwalony w specyficzny sposób – poprzez pieśń, zapisaną w sercach Ludu. Analogia w Ewangelii św. Jana: tak jak po nocnym przejściu przez Otchłań wód Izrael rano śpiewa pieśń chwały wobec Boga (por. Wj 15,1-21; o chwale – δόξα – w wierszach 7 i 11), tak Jezus w poranek Zmartwychwstania, po przejściu Otchłani śmierci, zostaje otoczony

²⁹ Tłumaczenie w Biblii Tysiąclecia⁴ jako „poćwiartował” jest mylące. Występujący tu czasownik hebrajski oznacza czynność rozcinania, rozłupywania. Por. W. KOSEK, *Pierwotny ryt Paschy w świetle schematu literackiego Księgi Wyjścia 1-18*, s. 209-212.

przez Ojca chwałą szczególną, taką, „jaką miał zanim świat powstał”, zgodnie z Jego zapowiedzią z Wieczernika (por. J 17,5): tą chwałą jest nowe życie Jezusa Zmartwychwstałego. Ponadto Jezus sam oddaje chwałę Ojcu poprzez ukazywanie siebie – żyjącego – uczniom. Katecheza apostołska bowiem od początku wskazywała, że to Bóg podniósł Jezusa z martwych (por. Dz 3,15). Sam Jezus mówił o cudzie wskrzeszenia Łazarza jako akcie ku chwale Bożej, aby dzięki niej Syn został otoczony chwałą (por. J 11,4). Ponadto wszelkie cudowne znaki–uzdrowienia służyły ukazywaniu chwały Ojca i Syna (por. δόξα w J 2,11; 7,18; 8,50.54; 11,4.40). Największy z tych znaków – Zmartwychwstanie – najwznioślej ukazuje chwałę Boga, oddaje Bogu chwałę. Co więcej – św. Jan, wyjątkowo na tle innych ewangelistów, ukazuje Jezusa, który już teraz tchnie na uczniów Ducha Świętego (por. J 20,22). Jezus zatem udziela Ducha Świętego teraz, gdy został uwielbiony w czwartym etapie ceremoniału zawarcia przymierza; Jezus realizuje zobowiązanie, które zgodnie z ceremoniałem złożył w pierwszym jego etapie (por. J 7,39).

Tak jak cztery części Exodusu z Egiptu, z nieodwołalnym aktem przejścia przez Otchłań-Morze, tak samo cztery części Exodusu Jezusa, z nieodwołalnym aktem przejścia przez Otchłań-Śmierć, są nie tylko etapami Jego życia, ale i realizacją czterech elementów ceremoniału zawarcia przymierza. Jezus nie tylko umarł jako ofiara przebłagalna za grzechy świata, ale podczas tego aktu zawarł nowe przymierze – właśnie w tym czasie, gdy oddawał życie na Golgocie, zstępował do Otchłani i z niej wychodził. Przymierze zawarte w Krwi Chrystusa jest to przymierze dokonane przez Niego w akcie przejścia przez „Czerwone Morze” Jego Krwi, przejście pomiędzy mrokami Otchłani, przejście ku życiu wiecznemu.

4. Struktura liturgii Paschy jako ceremoniału zawarcia przymierza. Wj 1–18 jako traktat zawarcia przymierza

Badania liturgii Paschy wykazały³⁰, że ma ona strukturę ceremoniału zawarcia przymierza, jaki obowiązywał w XVI–XII wieku przed Chrystusem, a więc w czasie Exodusu Izraela. Księga Wyjścia 1–18 jest tegoż przymierza traktatem,

³⁰ Por. *tamże*, *passim*.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

tj. relacjonuje przebieg czteroelementowego ceremoniału w czterech perykopach wewnętrznych, obramowanych dwoma perykopami.

Pascha w kolejnych czterech częściach rytu przenosi³¹ jej uczestników w czasie kolejnych czterech etapów wyjścia z Egiptu, etapów zapisanych w kolejnych czterech perykopach Księgi Wyjścia: 6,2–11,10; 12,1–13,16; 13,17–14,31; 15,1–21.

Czterema głównymi etapami Exodusu są:

- A. czas przed ucztą paschalną w Egipcie,
- B. czas uczty paschalnej w Egipcie,
- C. czas wymarszu z Egiptu, z miejsca spożywania uczty paschalnej, przejścia do morza i pomiędzy jego przepołowionymi wodami,
- D. czas śpiewu hymnów na brzegu wolności.

Etapy główne zostały jak kłamrą otoczone:

- etapem przygotowawczym (opisanym w Wj 1,1–6,1, a w Paszce odzwierciedlonym w zwyczaju poszukiwania i usuwania kwasu z domu oraz w zwyczaju zapalania świecy paschalnej),
- etapem wieńczącym dzieło Pana (opisanym w Wj 15,22–18,27, a w Paszce reprezentowanym przez tak zwany po-seder: aż do rana trwają pobożni Żydzi w śpiewie ku czci Pana i rozważaniu objawienia Jego łaskawości dla Izraela poprzez dzieło wyprowadzenia go z niewoli).

Cztery części Exodusu są uobecniane kolejno przez cztery części Paschy:

- A. Paschalna hagada (**opowiadanie**), śpiew pierwszej części Hallelu, tj. Ps 113–114. Część ta służy przede wszystkim ukazaniu Boga jako silniejszego kontrahenta przymierza, Jego dobrodziejstw wobec Izraela, wciąż potrzebującego Jego pomocy.
- B. Spożywanie potraw nakazanych przez **Prawo**, tj. baranka, praśnika, gorzkich ziół, a potem swobodna uczta. Część ta służy przede wszystkim przyjęciu/realizacji (poprzez spożywanie) prawa przymierza przez Izraelitów: każdego roku spożywając te pokarmy, pamiętają o Bogu, który w tym właśnie dniu wyprowadził ich z gorzkiej sytuacji niewoli, nakazując przed wyjściem spożywanie baranka w domach pomazanych jego krwią.
- C. **Spożywanie praśnego Afikomanu**, rozdzielanego przez przewodniczącego każdemu z uczestników Paschy. Afikoman – אֶפִיקֹמָן – jego (i) dnem (אֶפִיקָ) jest manna (מָן) – etymologicznie ujawnia fakt, że oto teraz uczestnicy Paschy biorą udział w przejściu Ojców pod wodzą Boga po obnażonym dniu Morza Sitowia (יָם־סוּף) / Morza Czerwonego (θάλασσα ἐρυθρᾶς), po dnie Otchłani.

³¹ R. CANTALAMESSA, *The Eucharist our Sanctification. Revised Edition*, tłum. F.L. VILLA, Collegeville 1995, s. 13.

W tej części napełnia się kielich Eliasza³², pod którego przewodnictwem może właśnie tej nocy nastąpić ponowienie Exodusu, a następnie otwiera drzwi i wypowiada prośbę, aby Bóg właśnie teraz zechciał wylać swój gniew (קָרוֹן) na wrogi narody – to jest liturgicznym znakiem wyruszenia³³.

- D. **Uwielbienie** Boga poprzez śpiew drugiej części Hallelu, tj. Ps 115–118; śpiew innych pieśni. Część ta jest uczestnictwem w śpiewie hymnu (por. Wj 15,1-21) przez Ojców po przejściu morza; w ramach tego hymnu (por. Wj 15,16-17) Izrael już, na zasadzie antycypacji, otrzymał na własność Ziemię Obiecana, już do niej wszedł, już zbudował świątynię Boga – choć historycznie miało się to dokonać dopiero po czterdziestu latach wędrówki (wskutek nieposłuszeństwa Izraela wobec Boga).

Cztery części Paschy są jak kłamrą otoczone przed-sederem i po-sederem, tj. obrzędami przygotowawczymi (np. szukanie i usuwanie wszelkiego kwasu) i obrzędami, które pobożni żydzi sprawują nawet do rana (śpiewają, rozważają sens celebrowanych wydarzeń).

Pascha czyni jej uczestników kolejno uczestnikami poszczególnych czterech etapów Exodusu z Egiptu, a równocześnie uczestnikami poszczególnych czterech elementów ceremoniału zawarcia przymierza.

5. Struktura liturgii Eucharystii jako ceremoniału zawarcia przymierza. J 1–21 jako traktat zawarcia przymierza.

Badania³⁴ porównawcze liturgii Paschy i liturgii Eucharystii wykazały, że obie mają identyczną strukturę, ponieważ Jezus ustanowił Eucharystię jako nową Paschę; są one strukturami starożytnego ceremoniału zawarcia przymierza.

³² Por. הגדה של פסח, Tel-Aviv 1958, s. 64: „i napełniamy kielich dla Eliasza proroka” – וממלאים כוס של אליהו הנביא

³³ Izraelici po skończeniu wieczerzy z Baranka-Paschy (co uobecnia druga część rytu: B) musieli otworzyć drzwi, by wyruszyć pod Bożym przewodnictwem z Egiptu, liczyli przy tym na to, że On ochroni ich od wrogów. Tak też się stało, co stwierdza Księga Wyjścia 15,7: „Pelen potęgi zniszczyłeś przeciwników Twoich, Twój gniew (קָרוֹן) im okazałeś, a spalił ich jak słomę”.

³⁴ Por. W. KOSEK, Łamanie Chleba w 1 Kor 11,24 a łamanie paschalnego Afikomanu w Hagadzie na Pesach i traktacie Pesachim, w: T. JELONEK, R. BOGACZ (red.), *Biblia w kulturze świata. Aspekty biblijnego przestania*, cz. 1, Kraków 2012, s. 17–63.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

Eucharystia ma zatem identyczną budowę i logikę jak Pascha. Eucharystia ma również cztery części (z których pierwsze dwie nazywa się liturgią słowa, a kolejne dwie – liturgią Eucharystii: por. np. OWMR z 2004 r., nr 120–186):

- A. **Czytania** i śpiew tekstów z Pisma Świętego, homilia, wyznanie wiary. Część ta służy ukazaniu nade wszystko Boga jako silniejszego kontrahenta przymierza, zapowiadającego obdarowanie dobrodziejstwami Ludu, wciąż potrzebującego Jego pomocy. Pierwsza główna perykopa Ewangelii św. Jana (J 1,19–12,50) jako „Księga znaków” służy właśnie temu celowi.
- B. **Modlitwa** wiernych. Część ta służy przyjęciu i realizacji prawa przymierza, przymierza wzajemnej miłości Boga i ludzi oraz ludzi pomiędzy sobą. Druga główna perykopa Ewangelii św. Jana (J 13,1–17,26) jako „perykopa Ostatniej wieczerzy” służy właśnie temu celowi: ukazuje Jezusa, który poprzez obecność z uczniami, przykład służby, objaśnienia i modlitwy oczyszcza ich oraz wszczepia w Siebie, w miłość swojego serca. Szerzej zostanie to omówione w następnym punkcie niniejszego artykułu.
- C. **Przeistoczenie** jako uobecnienie zbawczej Śmierci Jezusa, tj. Jego Przejścia przez Otchłań; **spożywanie** przaśnej Hostii św. (rozdzielanej przez przewodniczącego każdemu z uczestników) jako akt uczestnictwa w tym Przejściu Jezusa przez Otchłań. Kielich Mesjasza jest tu wypijany. Jak to wcześniej wykazano, trzecia główna perykopa Ewangelii św. Jana (J 18,1–19,42) jako „perykopa Męki” służy opisaniu realizacji właśnie tego celu trzeciego etapu życia Jezusa.
- D. **Uwielbienie** Boga po spożyciu Komunii św. (por. OWMR z 2004 r., nr 88 i 164). Część ta jest uczestnictwem Ludu w chwale Jezusa wychodzącego z Otchłani, w chwale Zmartwychwstałego, który ukazuje się uczniom i obdarza ich Duchem Świętym jako darem Ojca w odpowiedzi na Jego miłość: Jezus już tu obdarza wierzących życiem wiecznym. Jak to wcześniej wykazano, czwarta główna perykopa Ewangelii św. Jana (J 20,1–31) jako „perykopa Chwały” służy opisaniu realizacji właśnie tego celu czwartego etapu życia Jezusa.

Te cztery części otoczone są jak klamrą dwiema częściami: „obrzędami wstępnymi” i „obrzędami końcowymi”, które pobożni wierni przedłużają w modlitwie adoracyjnej³⁵. W Ewangelii św. Jana odpowiednikami są dwie perykopy: Prolog

³⁵ Kościół ponadto usilnie zachęca wiernych, aby przez jakiś czas po zakończeniu Eucharystii trwali na modlitwie zjednoczenia z Panem Jezusem. Por. *Didache*, 9 n

oraz Epilog. Prolog, analogicznie jak Księdze Wyjścia część 1,1–6,1, służy ukazaniu wejścia Jezusa w ten świat, z którego w ramach ceremoniału przymierza będzie wychodził (co opisane w J 1,19–20,31). Natomiast Epilog – jak to zostanie przedstawione w następnym punkcie niniejszego artykułu – analogicznie jak perykopa 15,22-18,27 w Księdze Wyjścia, ukazuje najważniejsze prawa życia codziennego, nadane przez Zmartwychwstałego jako silniejszego kontrahenta przymierza słabszemu kontrahentowi – ludzkości, a w szczególności Jego uczniom

Analogia pomiędzy czterema częściami Paschy a czterema częściami Eucharystii szczególnie uwidacznia się w znaku łamania paschalnego Afikomanu – praśnego chleba³⁶, kiedy to uczestnicy liturgii są przenoszeni w czas zawarcia przymierza, w czas przejścia przez Otchłań Morza Czerwonego / przez Otchłań Śmierci Jezusa³⁷.

Tak jak Wj 1–18 jest traktatem przymierza Paschy/Exodusu Izraela, tak Ewangelia św. Jana jest traktatem dla przymierza Eucharystii/Exodusu Jezusa.

(I/II wiek), w: M. STAROWIEYSKI, *Eucharystia pierwszych chrześcijan. Ojcowie Kościoła nauczają o Eucharystii*, Kraków 1997, s. 204–205: „Niech nikt nie je i nie pije z waszej Eucharystii oprócz tych, co zostali ochrzczeni w imię Pana [...] A gdy się nasycicie, składajcie dziękczynienie [...] Prorokom zaś pozwólcie odprawiać dziękczynienie, jak długo zechcą”, przy czym ostatnie zdanie brzmi: τοῖς δὲ προφήταις ἐπιτρέπετε εὐχαριστεῖν ὅσα θέλουσιν (por. <https://www.ccel.org/l/lake/fathers/didache.htm>). Por. też PIUS XII, Encyklika *Mediator Dei* z 20.11.1947 r. o Świętej Liturgii, w: R. RAK, *Eucharystia w wypowiedziach papieży i innych dokumentach Stolicy Apostolskiej XX w.*, Londyn 1987, s. 60–62.

³⁶ Por. W. KOSEK, *Łamanie Chleba w 1 Kor 11,24 a łamanie paschalnego Afikomanu w Hagadzie na Pesach i traktacie Pesachim*, s. 53–54.

³⁷ Por. R. CANTALAMESSA, *The Eucharist our Sanctification. Revised Edition*, s. 13: „It is due to the sacrament of the Eucharist that we mysteriously become contemporaries of the event; the event is present for us and we are present at the event. In the liturgy of the Passover night, the Jews of Jesus’s time used to say: ‘In every generation, let each one see himself as the one that came out of Egypt that night.’ (*Pesachim*, X, 5) Applied to us Christians, this text tells us that in every generation, each of us must see himself as one that stood beneath the Cross that day, with Mary and John. Yes, we were there; ‘everyone was born there’ (Ps 87:4). Whenever I hear the Negro spiritual that says: ‘Were you there when they crucified the Lord?’ I always answer in my heart: ‘Yes, I was there!’”.

6. Księga Wyjścia 1–18 i Ewangelia św. Jana jako traktaty przymierza

Księga Wyjścia 1–18 jako traktat przymierza zawartego w przejściu pomiędzy połowami morza-Rahaba ma sześć perykop, z których cztery środkowe są opisem realizacji czterech kolejnych elementów ceremoniału zawarcia przymierza, zaś dwie skrajne – opisem etapu przygotowawczego, poprzedzającego dzień rozpoczęcia ceremoniału, oraz etapu wieńczącego, następującego po zakończeniu ceremoniału. Czy przebieg życia Jezusa może być rozumiany analogicznie do dziejów Izraelitów, ukazanych w Księdze Wyjścia 1–18? Tak! Oto Ewangelia św. Jana ma wyraźnie zarysowane sześć części głównych.

Prolog i Epilog stanowią literacką klamrę, obramowanie dla czterech części środkowych. Prolog ukazuje etap przygotowawczy, poprzedzający dzień, w którym Jezus rozpoczął realizować pierwszy z czterech elementów ceremoniału zawarcia przymierza. Epilog jest zwieńczeniem traktatu.

Prolog Janowy mówi o wejściu Logosu w ten świat, z którego będzie wychodził w czteroetapowym Exodusie (J 1,19–20,31). Prolog Księgi Wyjścia mówi o wejściu Ojców Izraela do ziemi Egiptu, z której ich potomkowie będą wychodzić w czteroetapowym Exodusie (Wj 6,2–15,21).

Natomiast tematem kolejnych części środkowych tej Ewangelii jest opis kolejnych czterech elementów ceremonii zawarcia przymierza, a mianowicie:

A. J 1,19–12,50. Księga znaków/cudów, analogicznie jak Wj 6,2–11,10, służy nade wszystko ukazaniu wielkości Boga Ojca przez Jezusa jako Jego posłańca; część ta ma ukazać wspaniałość silniejszego kontrahenta przymierza, Jego zdolność do pełnienia roli obrońcy słabszego partnera. Podobnie jak w Księdze Wyjścia 6,2–11,10 odnośnie Mojżesza i Aarona, w tej części Ewangelii autor natchniony przekonuje o wiarygodności Jezusa jako posłanego przez Boga Jego reprezentanta i jednocześnie Tego, który prowadzi Lud ku Niemu, ku życiu prawdziwemu.

Podobnie jak w Wj 6,2–11,10 ukazani są Egipcjanie jako wrogowie prawdziwego Boga i Izraelitów, tak w tej perykopie ukazani są Żydzi z Jerozolimy, którzy przeciwstawiają się Jezusowi, a wskutek zatwardziałości serca nie widzą Jego mesjańskiego posłannictwa wobec nich i dlatego usiłują Go zgładzić (słowa mające formę podstawową Ἰουδαῖος występują głównie w dwóch perykopach, a mianowicie: 47 razy w J 1,19–12,50, przeważnie dla opisanego dyskusji/sporów z Żydami, a ponadto 22 razy w J 18,1–19,42: Żydzi doprowadzają do skazania Jezusa; Jezus jest skazany jako król żydowski).

Analogia do Wj 6,2–11,10 jest uwidoczniiona w podobieństwie roli znaków-plag (słowo τέρας: 4 razy; σημεῖον: 7 razy) i znaków-cudów Jezusa (słowo τέρας: 1 raz; σημεῖον: 16 razy), a także w zatwardziałości serca faraona i jego poddanych oraz zatwardziałości Żydów z Jerozolimy. Ponadto widoczne jest podobieństwo w podsumowaniach obu perykop: pomimo ukazania tak wielu znaków, oponenci nie uwierzyli – Wj 11,10 a J 12,40 – bo Pan zatwardził każdemu z nich serce (καρδία):

Wj 11,10 Mojżesz i Aaron wykonali wszystkie cuda przed faraonem. Lecz Pan uczynił upartym serce faraona, tak iż wzbraniał się wypuścić Izraelitów ze swego kraju.

Μωυσῆς δὲ καὶ Ααρων ἐποίησαν πάντα τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ταῦτα ἐν γῆ Αιγύπτῳ ἐναντίον Φαραῶ ἐσκήρυνεν δὲ κύριος τὴν καρδίαν Φαραῶ καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἐξαποστεῖλαι τοὺς υἱοὺς Ισραηλ ἐκ γῆς Αιγύπτου

J 12,40 Zaślepił ich oczy i twardym uczynił ich serce, żeby nie widzieli oczami oraz nie poznali sercem i nie nawrócili się, ażebym ich uzdrowił.

τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐπώρωσεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσιν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ νοήσωσιν τῇ καρδίᾳ καὶ στραφῶσιν, καὶ ἰάσομαι αὐτούς.

B. J 13,1–17,26. Uczta paschalna Jezusa z uczniami. Tak jak w Wj 12,1–13,16 ukazane jest prawo Paschy/Przymierza, tak tutaj ukazane jest prawo Eucharystii/Nowego Przymierza, prawo służby z miłości wobec braci, prawo bliskości z Jezusem, prawo otwarcia na Ojca i dar Ducha Świętego. Co więcej, tak jak w historii Exodusu z Egiptu właśnie uczta (spożywanie baranka z przASNym chlebem i gorzkimi ziołami) w nocy poprzedziła bezpośrednio długo oczekiwany moment wyruszenia (uobecniany w kolejnej, trzeciej części Paschy), analogicznie jest i w Exoduse Jezusa: uczta paschalna/eucharystyczna w nocy poprzedziła bezpośrednio kolejny etap Jego życia, jakim było wyruszenie w drogę, w przejście przez Mękę i Śmierć. Jak to wskazano już powyżej, św. Jan najwyraźniej celowo – odmiennie niż synoptycy – rozbudował perykopę uczty paschalnej, aby ukazać ją jako jeden z głównych czterech etapów Exodusu Jezusa. Oto bowiem pod względem ilości wyrazów (2822) perykopa uczty zajmuje drugie miejsce (kolejno w czterech perykopach środkowych jest tak: 9790, 2822, 1609, 615). Synoptycy poświęcili opisowi uczty paschalnej nieporównywalnie mniej miejsca.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

Analogia pomiędzy tą perykopą a Wj 12,1–13,16 uwidacznia się przede wszystkim w tym, że obie reprezentują ucztę paschalną przed wyruszeniem.

Ponadto istnieją charakterystyczne szczegóły, które służą celom kompozycyjnym, ale – jeśli nie zostaną zrozumiane przez czytelnika właśnie jako elementy kompozycyjne – budzą jego zaniepokojenie. Oto w obu perykopach istnieje zapis o wyruszeniu z miejsca ucztowania, który jednak nie oznacza, że oto teraz autor natchniony relacjonuje historyczne wyruszenie; zapis ten jest zabiegiem literackim, inkluzją zamykającą część tekstu. Mia-
nowicie:

a) Wj 12,41-51 jest inkluzją, w której autor natchniony mówi:

Wj 12,41: I oto tego samego dnia, po upływie czterystu trzydziestu lat, wyszły wszystkie zastępy Pana z ziemi egipskiej.

καὶ ἐγένετο μετὰ τὰ τετρακόσια τριάκοντα ἔτη ἐξῆλθεν πᾶσα ἡ δύναμις κυρίου ἐκ γῆς Αἰγύπτου

Wj 12,51: Tego samego dnia wywiódł Pan synów Izraela z ziemi egipskiej według ich zastępów.

καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξήγαγεν κύριος τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ γῆς Αἰγύπτου σὺν δυνάμει αὐτῶν

Jednakże historyczny akt wyruszenia opisany jest dopiero w następnej perykopie, począwszy od Wj 13,17, natomiast po Wj 12,51 następuje druga część perykopy prawa.

b) J 14,30-31:

J 14,30: Już nie będę z wami wiele mówił, nadchodzi bowiem władca tego świata. Nie ma on jednak nic swego we Mnie.³¹ Ale niech świat się dowie, że Ja miłuję Ojca, i że tak czynię, jak Mi Ojciec nakazał.

Wstańcie (ἐγείρεσθε), **idźmy stąd!**

Tutaj także nie następuje wyruszenie Jezusa i uczniów z Wieczernika; ma ono miejsce również, tak jak w Księdze Wyjścia, dopiero na początku następnej perykopy. Najwyraźniej ten werset wraz z J 13,4 stanowi inkluzję dla pierwszej części perykopy uczt: oba zawierają słowo ἐγείρω – powstać: J 13,4 wstał (ἐγείρεται) od wieczerzy i złożył szaty.

Można nawet przypuszczać, że J 13,1-4 stanowią wraz z 14,28-31 inkluzję dla tej pierwszej części perykopy uczyty, gdyż poruszają ten sam temat.

J 13,1: Było to przed Świętem Paschy. Jezus wiedząc, że nadeszła Jego **godzina przejścia** z tego świata do Ojca, umiłowawszy swoich na świecie, do końca ich umiłował.² W czasie wieczerzy, gdy diabeł już nakłonił serce (καρδία) Judasza Iskarioty syna Szymona, aby Go wydać,³ wiedząc, że Ojciec dał Mu wszystko w ręce oraz że od Boga wyszedł i **do Boga idzie**,⁴ wstał od wieczerzy i złożył szaty. A wzięwszy prześcieradło nim się przepasał.

Widać, że w obu księgach ich perykopa uczyty przed wyruszeniem ma dwie części, przy czym pierwsza część jest zakończona drugim werselem inkluzji mówiącej o wyruszeniu, chociaż ono nastąpi dopiero po drugiej części, tj. na początku następnej perykopy.

C. J 18,1-19,42. Przejście Jezusa przez Otchłani Męki i Śmierci. Zawarcie przymierza we Krwi Jezusa. Tak jak w Wj 13,37-14,31 ukazany jest akt definitywnego zawarcia (po hebrajsku: cięcia) przymierza poprzez przejście Boga w znaku ognia/obłoku i Izraela z miejsca spożywania uczyty paschalnej do morza i pomiędzy jego rozciętymi na pół wodami, tak w Ewangelii ukazane jest przejście Jezusa z uczniami do Ogrodu Oliwnego, a stamtąd poprzez sąd żydowski i rzymski na Golgotę, skąd w obecności Matki Maryi, innych niewiast oraz Apostoła Jana Jezus umierając, dokonuje zstąpienia do Otchłani, aby przez nią przejść w przeciągu trzech dni do dnia Zmartwychwstania (o czym w następnej głównej części). Wprawdzie Apostoł nie mówi tu o zstąpieniu do Otchłani, jednak dla wierzącego Żyda było to oczywiste, o czym świadczy i Stary Testament, i apostołskie nauczanie św. Piotra³⁸ (Dz 2,27-31; 1P 3,18-4,6) czy Pawła (por. Rz 10,6; Ef 4,9-10), a co jednocześnie poświadczą, w trudniejszy do odczytania sposób, Janowa Apokalipsa (1,18; 6,8; 20,13-14).

D. J 20,1-31. Perykopa chwały Jezusa. Tak jak w Wj 15,1-21 Izrael śpiewa hymn na cześć Boga jako swojego Króla, potężnego obrońcy, Tego, który pokonał potęgę Otchłani oraz wrogów zbawienia – Egipcjan – tak samo ta perykopa Janowej Ewangelii ukazuje potęgę i chwałę Jezusa jako Syna Ojca, który pokonał Otchłani-Śmierć oraz wroga zbawienia – diabła (o czym mówi Ap 20,1-3) oraz jego sprzymierzeńców. Tak jak w hymnie Izrael już – na

³⁸ Poświadczą to także współczesny Piotr – por. BENEDYKT XVI, *Jezus z Nazaretu*, cz. 1, s. 259.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

zasadzie antycypacji – jest w posiadaniu Ziemi Obiecanej, tak w tej Janowej perykopie ukazana jest chwała życia wiecznego Jezusa Zmartwychwstałego, który już teraz obdarowuje uczniów Duchem Świętym³⁹, a więc i życiem wiecznym – oni na zasadzie nowotestamentowej antycypacji dostępują udziału w nim teraz, pomimo tego, że żyją jeszcze w doczesności.

Trzeba zauważyć, że istnieje zamierzona przez Apostoła analogia pomiędzy perykopą chwały Księgi Wyjścia i perykopą chwały Ewangelii św. Jana. Oto bowiem w Wj 15,1-21 występuje Miriam (מִרְיָם – Μαριαμ), wraz z niewiastami (niewymienionymi po imieniu) głosząca chwałę Boga zaraz po przejściu Otchłani morza. Analogicznie jest w perykopie chwały Ewangelii św. Jana: Apostoł pisze tu na temat Marii (Μαρία: J 20,1-2.11-19), której jako pierwszej ukazał się Jezus, dopiero co wyszedłszy z Otchłani śmierci. Maria na polecenie Jezusa głosi Jego chwałę. Ewangelista najwyraźniej celowo nie wymienia z imienia innych kobiet, obecnych przy pustym grobie, skoro poprzez użycie liczby mnogiej w wypowiedzi Marii – „zabrano Pana z grobu i nie wiemy (οὐκ οἴδαμεν – J 20,2), gdzie Go położono” zaznacza, że ich obecność jest mu znana, jak o tym mówią synoptycy (por. Mt 28,1-10; Mk 16,1-10; Łk 24,1-10.22-24).

W osobie Marii widoczna jest także różnica między perykopą chwały a Epilogiem: Maria nie występuje nigdzie w Epilogu, a tylko w perykopie chwały; apostołowie występują tu i tu.

Epilog. Całość wydarzeń tej części ma miejsce nad Jeziorem Tyberiadzkim, a więc tam, gdzie Jezus na początku powoływał uczniów. Odmiennie niż w poprzedniej perykopie, która skoncentrowana jest na nadzwyczajności wydarzenia, jakim jest Zmartwychwstanie Jezusa, Epilog ukazuje Jezusa, który troszczy się o codzienność swoich uczniów: o pokarm oraz sprawowanie władzy. Najpierw, zwracając się do apostołów przez „dzieci”, pyta ich, czy mają co jeść, a gdy okazuje się, że nie (por. J 21,2-3), wydaje im polecenie, którego posłuszne spełnienie okazuje się owocować w obfitość połowu. Ta sytuacja jest analogiczna do pierwszej części ostatniej perykopy Wj 1–18, która opisuje codzienne życie Izraela po przejściu Otchłani-morza i wyśpiewaniu chwały Panu: oto dotyka ich niedostatek pożywienia, wody i pokarmu, ale

³⁹ Por. A. JANKOWSKI, *Jam jest Alfa i Omega (Ap 22,13). Dopowiedzeń chrystologii biblijnej wydanie drugie, rozszerzone*, Kraków 2000, s. 233–235: „realizuje się tu zapowiedź Jezusa (por. J 2,19) o wzniesieniu na nowo – przez powstanie z martwych – świątyni Jego ciała, gdzie ma być sprawowany kult w duchu i prawdzie, tj. w Duchu Świętym i prawdzie objawionej w Chrystusie, a jednocześnie zapowiedź o wodzie życia, która wytryśnie dzięki Jezusowi po Jego uwielbieniu (J 7,37-39)”.

Bóg zaspokaja ich potrzeby poprzez wodę wzbudzoną cudownie ze skały oraz przez przepiórki i mannę, dar z nieba (por. Wj 15,22–17,7 jako pierwsza część Wj 15,22–18,27; Wj 15,22: nie znaleźli wody; 15,23: woda gorzka; 16,3: głód; 17,3: troska o pożywienie dla dzieci); posłuszeństwo Mojżesza i Ludu jest tu niezbędnym elementem współdziałania Boga z ludźmi.

Druga część Epilogu ukazuje dialog Jezusa z Piotrem, owocujący ustanowieniem władzy Ludu Nowego Przymierza, analogicznie jak to się staje w przedostatniej części (por. Wj 18,13–26) ostatniej perykopy Wj 1–18, gdzie Mojżesz za radą teścia i najwyraźniej po uzgodnieniu tego z Bogiem (por. 18,23), ustanawia hierarchę sędziów, z Mojżeszem jako głównym z nich, dla rozstrzygania sporów wśród Ludu. Ten akt poprzedzony jest posiłkiem w obecności Boga (por. 18,12). Tak samo jest w Ewangelii św. Jana! – por. J 21,15).

Trzecia (tj. ostatnia) część Epilogu jest analogiczna do ostatniego zdania ostatniej perykopy Wj 1–18: tak jak Jetro odchodzi od zgromadzonych Izraelitów, wracając do siebie (Wj 18,27), tak teraz ujawnia się (dopiero teraz! – J 21,20), że Jezus, gdy prowadził dialog z Piotrem, odchodził już od Apostołów, a idący za nimi Jan był świadkiem tej rozmowy. Teraz następuje fragment tajemniczy – jak to sam hagiograf zaznacza – trudny do zrozumienia. Dwukrotnie występujące tu stwierdzenie Jezusa o hagiografie: „Jeżeli chcę, aby pozostał, aż przyjdę, co tobie do tego?” (J 21,22), objaśnione jest jako niekomunikujące, iż on nie umrze. Cóż zatem oznacza to zdanie, tak emfaticznie zakomunikowane przez Jezusa?

ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;

Patrząc na całość Ewangelii, której autorem jest ów uczeń, można przypuszczać, że zdanie to odnosi się do trwania Apostoła na modlitwie po zakończeniu Eucharystii. Oto bowiem Ewangelia swoją częścią zasadniczą, złożoną z czterech perykop, reprezentuje czteroelementową Eucharystię, zatem Prolog reprezentuje czas przygotowania do jej sprawowania, a Epilog czas przedstawiania z Jezusem po jej zakończeniu. Autor Ewangelii dyskretnie, bez narzucania, ukazuje, że miłość jego serca do Jezusa pozwala mu trwać na modlitwie w oczekiwaniu Jego przyjścia.

Pierwsze wspólnoty uczniów Chrystusa miały zwyczaj trwać na modlitwie po zakończeniu Eucharystii, co zdaniem podobnym w konstrukcji gramatycznej⁴⁰ do powyższego wyraził św. Paweł (1 Kor 11,26b):

τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε ἄχρι οὗ ἔλθῃ.

⁴⁰ Por. W. KOSEK, *Nakaz głoszenia śmierci Pana «aż przyjdzie» (1Kor 11,26) w świetle porównawczej analizy gramatycznej*, w: W. CHROSTOWSKI (red.), *Jak śmierć potężna*

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

przy czym to zdanie Apostoł napisał w kontekście przyjmowania Komunii św. podczas Eucharystii:

Ilekroć bowiem spożywacie ten chleb albo kielich pijecie,
śmierć Pańską głosicie aż przyjdzie.

Dalsze badania powinny pogłębić rozumienie zarówno struktury literackiej Ewangelii św. Jana, jak i poszczególnych jej fragmentów, łącznie z tym ostatnim. Egzegeza powinna bowiem służyć wierze wspólnoty Kościoła. Interpretacja Pisma świętego, w ostatnich dziesięcioleciach uwolniona od dominacji metody historyczno-krytycznej, w szczególności jej racjonalizmu zamkniętego na nadprzyrodzoność, powinna owocować w życiu duchowym wspólnoty Kościoła⁴¹ – biblista powinien nie tylko analizować tekst, ale i proponować jego pełniejsze odczytanie duszpasterzom, aby znalazło odzwierciedlenie w odnowie relacji wierzących do Boga.

* * *

Na koniec warto zauważyć, że św. Jan rozpoczął tę perykopę od opisu umywania nóg przez Jezusa i nadania przykazania miłowania jak On, a zakończył modlitwą o wypełnianie tego przykazania przez uczniów mocą Jezusa, który za nich poświęca siebie w ofierze. Perykopa ta jest zatem skoncentrowana na ukazywaniu tego przykazania i możliwości jego realizacji przez uczniów dzięki Jezusowi, z którym oni się ściśle jednoczą w miłości, a który wstawia się do Ojca za nich, aby Duch Święty im w tym dziele stale towarzyszył, czyniąc w nich jedność w miłości wobec Boga i braci.

Pośród ewangelistów jedynie św. Łukasz przekazał słowa Jezusa o nowym **przymierzu** – Jezus podaje uczniom podczas Ostatniej Wieczerzy kielich, który jest nowym przymierzem w Jego Krwi wylewanej za nich (por. Łk 22,20: τοῦτο ὁ ποτήριον ἡ καινῆ διαθήκη).

Natomiast św. Jan zapisał słowa Jezusa o nowym **przykazaniu** (J 13,34: Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν), które On nadaje uczniom po dokonaniu umywania im nóg a jednocześnie bezpośrednio przed godziną przelewania swojej Krwi. Nowość tego przykazania należy zatem pojmować jako element nowego przymierza. Istotą jego jest takie miłowanie innych wzorem i mocą

jest miłość. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Juliana Warzechy SAC (1944–2009), Ząbki 2009, s. 224–240.

⁴¹ Por. H. WITCZYK, *Słowo Boże w życiu Kościoła w Polsce*, w: W. CHROSTOWSKI i in. (red.), *Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Biblistów Polskich*, Warszawa 2010, s. 401.

zjednoczenia z Jezusem, które obejmuje i pokorne akty codziennej miłości (takie jak umywanie nóg), i całkowity dar z własnego życia ze względu na zbawienie innych⁴².

W artykule ukazano typologiczną zależność pomiędzy Ewangelią św. Jana a Księgą Wyjścia 1–18. Tak jak Wj 1–18 jest traktatem przymierza, które Bóg przy pośrednictwie Mojżesza zawarł ze swym Ludem poprzez przejście pomiędzy rozciętymi wodami Otchłani (Morza Czerwonego), tak cała Ewangelia św. Jana jest traktatem Nowego Przymierza, jakie Bóg przy pośrednictwie swojego Syna Jezusa zawarł ze swoim Ludem poprzez przejście pomiędzy rozciętymi mrokami innej Otchłani – Śmierci (Morza Czerwonego Jezusowej Krwi), w którą On wszedł poprzez śmierć na krzyżu.

Prolog – to wstęp historyczny do działalności Pana Jezusa, a w szczególności do podjęcia przez Niego czterech kolejnych etapów, wymaganych przez starożytny ryt zawarcia przymierza.

- A. Tak jak w Exodusie Izraela Bóg poprzez dziesięć cudownych znaków przedstawił siebie, tak Jezus poprzez znaki i cuda objawia siebie i Ojca, który Go posłał i w którego imieniu chce zawrzeć nowe przymierze z ludzkością. W tym etapie Jezus realizuje pierwszy etap ceremonii zawarcia przymierza: przedstawienia kontrahentów przymierza, a w tym szczególnie silniejszego z nich. Słabszy kontrahent ukazany jest również: w swoich cierpieniach fizycznych i moralnych, w oczekiwaniu na zbawienie od grzechu i śmierci.
- B. Tak jak przed wyjściem z Egiptu Bóg poprzez Mojżesza zgromadził Izraela na uczcie paschalnej Pierwotnego Przymierza, tak Jezus przed wyjściem z doczesności w wieczność zgromadził Apostołów na uczcie Nowego Przymierza, w ramach której ukazał prawo tego Przymierza: służbę, miłość do Boga i braci, prawo dawania życia dla ratowania braci od śmierci wiecznej. Św. Jan nie zaznacza werbalnie, w sposób jawny, iż w ramach uczty Pan Jezus zawiera Nowe Przymierze we Krwi Swojej – tę informację bowiem będzie można odczytać nie z werbalnych zapisów, lecz z analizy struktury całej Ewangelii, a w tym ze znaczenia, jakie miał trzeci element rytu Paschy w świetle Wj 1–18.

⁴² Por. J. KOZYRA, *Nowe przykazanie miłości*, *Collectanea Theologica* 76 (2006) 4, s. 40: „Przykazanie miłości jest nowym nakazem, bo ma za podstawę nowe wydarzenie. Jest nim śmierć krzyżowa Jezusa. Istotą Jezusowego καθώς ('tak jak ja was') jest sama natura Jego miłości i sposób oddania się ludziom. Przykład Jezusa stanowi normę i podstawę tej miłości”.

Uczta paschalna w Ewangelii św. Jana

- C. Jezus wychodzi z Wieczernika, aby w ciągu kolejnych dramatycznych wydarzeń przejść aż na Krzyż wbity we wzgórze Golgoty poza murami Jerozolimy, a z niego zstąpić w Otchłań śmierci.
- D. Jezus Zmartwychwstaje, ukazuje się wybranym świadkom, obdarza Duchem Świętym Apostołów, zgromadzonych w Wieczerniku.

Epilog – poprzez ten łatwy do zauważenia „niezgrabny” (zakończenie po zakończeniu) element literacki hagiograf zaznaczył, że jest to kolejna, oddzielna część. Pełni ona rolę analogiczną do szóstego elementu struktury literackiej traktatów zawarcia przymierzy hetyckich, szóstego też elementu struktury literackiej Wj 1–18: zawiera najważniejsze prawa, nadane przez Zmartwychwstałego jako silniejszego Kontrahenta przymierza kontrahentowi słabszemu – ludzkości: Bóg karmi swoje dzieci, oczekuje posłuszeństwa wobec Piotra jako ustanowionego Jego reprezentanta, oczekuje trwania na modlitwie po zakończeniu Eucharystii.

Jan zawarł w swojej Ewangelii akt zasadniczy dla Eucharystii – Przeistoczenie – choć uczynił to w sposób odmienny niż synoptycy. Słowa konsekracji, obecne u synoptyków werbalnie, u św. Jana obecne są poprzez perykopę zwaną „Księgą Męki”, będącą zapisem historycznego wydarzenia – Przejścia Jezusa przez Otchłań Męki i Śmierci jako aktu zawarcia Nowego Przymierza. Nieobecność słów konsekracji w perykopie Ostatniej Wieczerzy (J 13–17) służy koncentracji uwagi na znaczeniu tej części jako reprezentacji drugiej części Eucharystii (modlitwy powszechnej), a w konsekwencji – zrozumieniu każdej z sześciu perykop i ich roli w strukturze całości.

Wojciech Kosek